

פרשת תולדות: אל הקודש פנימה

א. הקדמה

במרכזה של הפרשה עומד סיפור מכירת הבכורה והברכות של יצחק ליעקב, כאשר יצחק מברך את יעקב בברכה גשמית, "וַיִּתֶּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירָשׁ"¹, ברכה אותה רצה לתת לעשיו.

והנה, מדברי **המדרש** (בראשית רבה, פרשה סה, ח) עולה שסיבב הקב"ה את המציאות כדי שהברכות הגשמיות יגיעו ליעקב ולא לעשיו:

רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבתך אלינו - כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו. למה כהו עיניו של יצחק? כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות. לאור זאת יש להבין, מדוע סבר יצחק שהברכות הגשמיות, אינן ראויות ליעקב? בנוסף יש להבין את השוואת **המדרש** (בראשית רבה פרשה סה, יד) בין יעקב ועשיו לשעירי יום הכיפורים:

ולקח לי משם שני גדיי עזים טובים... טובים לך שעל ידן את נוטל את הברכות, וטובים לבניך שעל ידן הוא מתכפר להם ביום הכיפורים.

ב. בין יצחק לרבה

ראשיתו של הביאור מתחיל בפסוק הראשון הפותח את הפרשה: "וַאֲלֵה תוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק"², פסוק הטומן בחובו קושי של חזרה מראשיתו לסופו, מדוע חוזרת התורה בדבריה 'אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק' לאחר שכבר הודיעה לנו שהוא 'יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם'³. **רבי ישראל בעל שם טוב**⁴ מבאר את הפסוק בלשון שאלה - כיצד יתכן הוא הדבר ש'יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם', הרי אברהם מסמל ומבטא את מידת החסד ואילו יצחק את מידת הדין, אי"כ כיצד שורשה של מידת הדין, יצחק, נעוץ במידת החסד והרחמים של אברהם?

על כך עונה הפסוק בסופו: 'אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק' - ראשיתה של מידת החסד בעולם היא במידת הדין המהווה צמצום והכנעת הכוחות כדי שלאחר מכן תבוא ההשפעה.

נראה שהביאור בדברים אלו הוא בכך שישנם ב' דרכים בהתייחסות האדם למגמות החומריות המצויות בעולם הזה - הדרך האחת היא במיגורם של עניינים אלו בהכנעת כוח היצר מלהתעסק עימם, והדרך השנייה היא בהגברת כוחות הקדושה על העניינים החומריים במטרה לזככם ולהעלותם אל הקודש פנימה.

'אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק' - כאמור, מידתו של יצחק היא מידת הדין המתבטאת בכוח הצמצום וההכנעה, כאשר תואמת היא מידה זו את צורת ההתמודדות עם הכוחות החומריים בעולם, באופן של דיכוי, מיגור והבדלה בינם לבין ענייני הקדושה.

¹ **בראשית** (כז, כח).

² **בראשית** (כה, יט).

³ ראה: **רש"י** (בראשית כה, יט).

⁴ הובאו דבריו ב**מבשר צדק** (פרשת בהר ד"ה כמו ששמעתי).

אמנם, זאת מורה לנו הכפילות בפסוק 'אֲבָרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק', כאשר מטרת ההכנעה והצמצום היא בכדי להגיע לידי מידת החסד בהגברת כוחות הקדושה בעולם. אולם, בזו שונה היא דרך עבודתו של יצחק מדרך עבודתה של רבקה אשתו. בעוד יצחק משתמש במידתו, מידת הדין שכוחה בצמצום והכנעת העניינים הגשמיים, הרי שדרכה של רבקה מושתתת על מידת החסד שיסודה בהגברת כוחות הקדושה על העניינים החומריים במטרה לזככם ולהעלותם אל הקודש פנימה. אשר לכן התפלל עבד אברהם לפני ה' שיזכה למצוא את האישה המתאימה ליצחק, כזו שהיא גומלת חסד,⁵ שכוחה אינו במיגור והכנעת העניינים הגשמיים אלא בהגברת הקדושה עליהם לטהרם. מטרת השילוב בדרכי העבודה השונים בין יצחק לרבקה הייתה בכדי ליצור איזון בין ב' מידות מנוגדות אלו, מידת החסד ומידת הדין, שילוב שאמור להתבטא בילדיהם של יצחק ורבקה.⁶ יתכן שזהו הביאור בדברי רש"י (בראשית כה, יט): "וְאֵלֶּה תוֹלְדֹת יִצְחָק - יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָאֲמֹרִים בְּפִרְשָׁה". כלומר, השילוב בין מידת הדין של יצחק למידת החסד של אביו אברהם ואישתו רבקה הביא לידי תוצאה של תולדות, יעקב ועשיו, אשר המידות הללו טמונים בהם.⁷

ג. בין יעקב לעשיו

על השוני המהותי בין האחים מעידה התורה: "וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עָשָׂו אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שֶׁדָּה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהֶלִים",⁸ שוני המזכיר את ההבדל בין יצחק לישמעאל בנו של אברהם. אמנם, הבירור בין בניו של אברהם נעשה כאשר בחר הקב"ה ביצחק, "כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרְעִי" - אולם, האם ייערך בירור כזה בדחיית אחד מפני השני בבניו של יצחק, או שמא ניתן יהיה להכיל ב' מגמות מנוגדות אלו יחדיו?¹⁰

שאלה זו הייתה הבסיס להבדל בין יצחק לרבקה ביחס לשני הבנים - בדברי התורה מובע ההבדל ביחס שונה זה: "וַיִּנָּאֲהָב יִצְחָק אֶת עָשָׂו כִּי צִיד בָּפִיו וַרְבֵּקָה אֶהְבֶּת אֶת יַעֲקֹב".¹¹ סיבת אהבת יצחק את עשיו מותנית 'כִּי צִיד בָּפִיו', לעומת אהבת רבקה את יעקב באהבה שאינה תלויה בדבר. בכך, יצחק אוהב "גם עשיו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב", אך "רבקה אוהבת את יעקב לבדו, שהכירה ברשעו של עשיו".¹²

טענתו של יצחק היא, שאמנם שני בניו דומים הם לו ולאחיו ישמעאל אך אין צורך לדחות את האחד מפני השני, אלא ניתן ליצור אחדות בין המגמות ההפוכות בצורה כזו שיעקב יתעסק בענייני הרוח ועשיו יתעסק בענייני החומר יחד יבנו את בית ישראל.

גישה זו משקפת את דרך העבודה של יצחק בהתייחסותו לחיי החומר בעולם הזה, גישה של הבדלה בין החיים החומריים לבין אלו הרוחניים, גישה המושתתת על מידת הדין שכוחה יפה בצמצום. אשר לכן, יצחק אוהב "גם את עשיו", שהרי זקוק יצחק הן לאישיותו של עשיו המשקפת את חיי החומר בעולם הזה, 'אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שֶׁדָּה', והן ליעקב המשקף בהליכותיו 'אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהֶלִים',

⁵ ראה: **בראשית** (כד, יב-יד); **רש"י** (שם פסוק יד).

⁶ ראה: **זוהר** (תולדות קלוז ע"א); **חנם סופר** (תורת משה, תולדות ד"ה אותה הוכחת); **תפארת שלמה** (תולדות, ד"ה ויהי כאשר כילה).

⁷ ראה: **יטב לב** (בראשית, לב ע"א).

⁸ **בראשית** (כה, כז).

⁹ **בראשית** (כא, יב).

¹⁰ אודות הצורך בבירור הבנים עד להגעה אל השלימות, ראה: **כוזרי** (מאמר ראשון, אות צה; מאמר שני אותיות ט-יב).

¹¹ **בראשית** (כה, כח).

¹² **ספורנו** (בראשית כה, כח). כע"ז ראה גם: **רד"ק** (שם); **העמק דבר** (שם).

את חיי הקודש - כאשר ההבדלה בין דרכם של האישים והמגמות יביא בתוצאה הסופית לידי שילוב של ב' כוחות במימוש ההבטחה 'כִּי בְּיָצֶחֶק יִקְרָא לָךְ זָרַע', גם עשיו וגם יעקב היוצאים מיצחק.¹³ לעומתו סבורה הייתה רבקה, כי עדיין נצרך בירור בין הבנים כבירור שנערך אצל יצחק וישמעאל, שהרי הבטחת ה' לאברהם "כִּי בְּיָצֶחֶק יִקְרָא לָךְ זָרַע" אין הכוונה ליצירת שלימות באמצעות שני אנשים כיעקב ועשיו, אלא הכוונה היא "בְּיָצֶחֶק - ולא כל יצחק",¹⁴ ובכך נדחה עשיו מעל פני יעקב. טענה זו של רבקה משקפת את מידתה מידת החסד שיסודה בהשפעת כוח של קדושה על העניינים הגשמיים להעלאתם והכנסתם אל הקודש פנימה, ובכך יתאגדו המה כוחות הקדושה וחיי החומר באדם אחד.¹⁵

בזאת הייתה חלוקה רבקה על יצחק, בדרך לשלימות - בעוד יצחק סבור היה שהדרך עוברת בהבדלה וניתוק בין החיים המעשיים לאלו הרוחניים, הרי שסברה רבקה שיש לאחד ולשלב את המגמות יחד באדם אחד ולא ליצור נתק בניהם.¹⁶

ד. הברכות

השוני המעשי בדרכם של יצחק ורבקה הובע בברכות, כאשר יצחק חשב לתת את הברכה הגשמית, "וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטֵּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרַב דָּגָן וְתִירֹשׁ",¹⁷ לעשיו ולהותיר ליעקב את הברכה הרוחנית, ובכך תיווצר שלימות בין שני העולמות, אך ללא קשר ומגע בין השניים. אולם, סיבב הקב"ה את המציאות 'כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות', בהתאם למחשבתה של רבקה המסמלת את רצונו של הקב"ה¹⁸ להביא את הברכות הגשמיות ליעקב ובכך ליצור שלימות. מגמה זו לתת את הברכות הגשמיות ליעקב, משקפת מגמה כללית של מטרת האדם בעיסוק בחיים הגשמיים מתוך חיי הקודש במטרה לרומם ולהעלותם. זוהי עניינה של הברכה, המשכה של שפע רוחני ממרום על המציאות החומרית העומדת לפנינו, ובכך ממשיך האדם בדיבורו את הקדושה הרוחנית מלמעלה אל המציאות החומרית בעולם הזה ונוסך הוא בכל מעשיו שם שמים.¹⁹

לכך אופייין יעקב בהיותו 'יֹשֵׁב אֶהָלִים' - כאשר עדיפות האהל הארעי על פני הבית הקבוע מתבטאת בכך שיש בכוחו של היושב בו להרחיבו ולהכניס את המציאות שמחוזה לו אל האוהל פנימה, כאמור: "הִרְחִיבִי מְקוֹם אֶהָלְךָ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יֵטוּ אֶל תַּחֲשֻׁכִּי הָאֶרֶץ מִיִּתְרֶיךָ וַיִּתְּדֶיךָ חֲזָקִי".²⁰ ואלו דברי **נועם אלימלך** (תולדות, ד"ה או יאמר ורבקה) בעניין:

¹³ **ייטב לב** (תולדות, דף ע"ב-ע"ב ע"א).

¹⁴ **בבלי נדרים** (לא ע"א).

¹⁵ על שילוב זה שבין העניינים הגשמיים לאלו הרוחניים באישיותו של יעקב שהינו מידת התפארת המשלבת בין החסד לדין בהרמוניה, ראה בהרחבה מה שיתבאר בפרשיות ויצא, וישלח.

¹⁶ מגמה זו נודעה לה מאת ה' עוד בתהליך התהוות הילדים, כתיאור הפסוק (בראשית כה, כג): "וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גִזִּים בְּבֶטְנָךְ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּנִּי יִפְרְדוּ וְלֹאִם מִלֵּאָם יֵאָמֶץ וְרַב יַעֲבֹד צְעִיר". ראה עוד: **רשב"ם** (בראשית כה, כח); **מי מרום** (בראשית ע"ב קלג). על השאלה מדוע לא גילתה רבקה דברים אלו ליצחק והעמידה אותו על טעותו, ראה: **רמב"ן** (בראשית כז, ד); **שד"ל** (בכורי העתים תקפ"ט עמ' 105; בראשית כז, א); **מלבי"ם** (בראשית כז, ה). בעניין היחס הזוגי בניהם, שהשפיע על חוסר ההידברות, ראה: **העמק דבר** (בראשית כד, מב-סב); **רש"י הירש** (בראשית כה, כח).

¹⁷ **בראשית** (כז, כח).

¹⁸ השכינה נקראת רבקה, ראה: **זוהר** (אמור צט ע"ב).

¹⁹ ברכה מלשון הברכה, המשכה והשפעה של מקור קדוש לתוככי המציאות, ראה: **רבינו בחיי** (כד הקמח, ערך ברכה; דברים ח, י); **נפש החיים** (שער ב פרק ב, שם, מילואים עמ' רצט); **הנצי"ב** (הרחב דבר, בראשית כד, כז אות א); **רש"י הירש** (הגדה של פסח נחלת השר, עמ' 43).

²⁰ **ישעיהו** (נד, ב).

ולכן אמרה אל יעקב שילך ויקבל הברכות מיצחק. ויעקב היה מתיירא מאוד שיתברך בענייני גשמיים כי מורא עלה על ראשו פן ואולי ע"י הגשמיים יתגשם ויפרד ח"ו מעבודתו יתברך, כמו שאמר הכתוב פן תאכל... ורם לבבך.

לזה אמר אל רבקה אימו, היא השכינה הקדושה, היאך אוכל לקבל ברכות עולם הזה הן עשו איש שעיר, רצה לומר לו ראוי עולם הזה לפי מידתו... אבל אנכי איש חלק, רצה לומר שאני צריך להיות חלק ומצוחצח צח בעבודתו יתברך ויתעלה בלי שום סיג ופסולת... פן ואולי ימושני אבי שבשמים הבורא יתעלה ימשמש ויפשפש במעשי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה, שע"י זאת הברכה יצמיח קללה...

אך שמע בקולי ולך קח לי, שתקבל הברכות העוה"ז ג"כ שיהיה לי, רצונה לומר ג"כ לעבודתו לשמו הגדול שתהיה כוונתך בכל ענייני עוה"ז הן באכילה ושתיה ושאר גשמיים רק לשמים להוציא ניצוצות קדושות מתוך המאכל באוכלך בקדושה ובטהרה ושיהיה לך כוח לעבוד לו יתברך ולעסוק בתורתו ובמצוותיו וכן בכל דבר יהיה כוונתך לשמים.

נמצאנו למדים, שרצונה של רבקה המגלמת את רצון הקב"ה, להביא את השלימות ההרמונית אצל אדם אחד, ליצור אחדות והכלה של העניינים הגשמיים עם אלו הרוחניים במטרה להביא לידי עילויים וזיכוכם של אלו הראשונים, במטרה לקדשם ואת העולם כולו.

ה. שעירי יום הכיפורים

עתה עלינו לשוב לדברי המדרש (אות א) המשווה בין גדיי העזים שלקח יעקב לשני שעירי יום הכיפורים. בכדי להבין את פעולת שעירי יום הכיפורים עלינו להבין במקצת את עניינו של יום זה:²¹ ב' דרכים עומדות בפני האדם שעבר עבירה וכעת מעוניין לשוב בתשובה על חטאיו - הדרך הראשונה היא להפנות עורף לעברו החוטא ולהביט הלאה לעבר העתיד. בדרך זו מכיר האדם בעברו הקלוקל אך אינו מתמודד עימו ושב אליו בכדי לתקן את העבירות שעשה, אלא מנסה לנתק בין העבר לעתיד. לעומת זאת, הדרך השנייה בהתמודדות עם העבר היא ההתעסקות בעקירת החטאים, שב האדם על עקבותיו בציר הזמן, שב אל העבר כדי לתקנו ולבנות דרכו את העתיד באופן יותר טוב.²² בדרך שכזו אין האדם מנתק בין העבר לעתיד, אלא בונה את עתידו על גבי עברו לאחר שתיקנו.

ב' דרכים אלו מייצגות את התשובה מיראה והתשובה מאהבה, כאשר בתשובה מיראה מתעלם האדם מעברו הקלוקל, אינו עוסק בעקירת החטאים אלא בהבטה הלאה אל העתיד, ולכן זדונות נעשות כשגגות. לעומת זאת, בתשובה מאהבה האדם שב לעברו, מתקן את חטאיו ודרכם מתקדם הלאה וממילא זדונותיו נהפכות לזכויות באמצעות תיקון העבירה.

יום הכיפורים מבטא את התשובה מאהבה בה האדם שב לעברו הקלוקל ודולה משם את היסודות להמשך עתידו, וממילא מגיעה לו ביום זה הטהרה. בכך משולבת עבודת יום הכיפורים מתשובת האדם על חטאיו בתיקונו את עברו,²³ ומטהרת הקב"ה "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטָהָר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהַרוּ",²⁴ כאשר יסוד הטהרה הוא בזיכוכ האדם על כל חלקיו לטהרתו,²⁵ כמקווה המים בו האדם נכנס בכל חלקי גופו לטהרתו הכללית.

²¹ ראה בהרחבה מה שיתבאר בפרשת ניצבים.

²² ראה: רי"ד סולובייצ'יק (על התשובה, עמ' 167; בסוד היחיד והיחד, עמ' 158); נתן פריי (סוגיות ס"י פג).

²³ כדברי הפסוק (מִיכָה ז, יח): "מִי אֵל כְּמוֹךָ נִשְׂא עֲוֹן" - נשיאת העוון מורה על התרוממות האדם דרך השיבה על חטאיו, כפי שמצוי בתשובה מאהבה בה האדם עוקר את חטאיו ומתקדם דרכם הלאה.

²⁴ ויקרא (טז, ל).

²⁵ ראה: כד הקמח (ערך כפורים ב', עמ' רכב); בית גנזי (ח"ד ענייני תפילה, עמ' רפא).

בזאת יובנו דברי **המדבר** (מדרש רבה, שמות טו, כח): "וַיִּחַשֵּׁף יְעֲרֹת וַבְּהִיכְלוֹ כָּלֹ אֶמֶר כְּבֹד - אלו סממני הקטרת של יום הכיפורים".²⁶ כאמור, ביום זה חושף הקב"ה את התכונות השליליות של האדם שהביאוהו לידי מעשה העבירה בעברו, חשיפה שמהווה את היפוכם של העבירות לזכויות כבתשובה מאהבה. בצורה שכזו, הפעולות הגשמיות של האדם שנעשו מחוץ לקודש, בתוך 'יערות', נכנסות פנימה אל הקודש, 'היכלו', וממילא 'כָּלֹ אֶמֶר כְּבֹד' - כאשר מעתה גם הרע וגם הטוב מצויים במקום אחד להתאחדותם.²⁷

רעיון זה משתקף בסממני הקטורת, שגם החֲלָבָנָה שריחה רע מעורבת עם יתר הסממנים²⁸ ונכנסת בהיכלו של הקב"ה, להורות שעיקר העבודה ביום זה בפרט ובשאר הימים בכלל היא להכניס את העניינים החומריים אל הקודש פנימה.

זהו גם עניינם של שעירי יום הכיפורים, כאשר האחד נשחט בקודש ואילו השני מושלך למדבר.²⁹ אמנם, ההפרדה בין שני השעירים ניכרת במקומם, אך חוט של זהורית היה מחבר ומקשר בניהם, כאשר לשעיר המשתלח היה "חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין שתי קרניו",³⁰ וחלק נוסף של החוט "היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין".³¹ הקשר הפנימי בניהם מורה על כך שעבודת יום הכיפורים מהווה את מגמת האחדות בין העניינים החומריים המצויים במקום המדבר המסמל את השיממון והעדר החיים לבין חיי הרוח המצויים בקודש פנימה, כאשר המטרה היא להכניס ולהשיב את כוחות החיים המצויים בחוץ אל הקודש פנימה, ליצור זיקה הרמונית בניהם באמצעות לשון זהורית המורה על הזוהר והיופי בשילוב עניינים הללו.

²⁶ רי"ד סולובייצ'יק (הררי קדם, ח"א סי' מו אות א; על התשובה, עמ' 158).

²⁷ יש להמתיק בזה את דברי הנביא (הושע יד, ג): "קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵלַי ה', אֲמָרוּ אֵלָיו כָּל תִּשְׁאָ עוֹן וְקָח טוֹב". ויש לדייק במילת 'כל'. וביאר הגרי"מ חרל"פ (מי מרום חלק ז, עמ' רסא ד"ה והנה כל), שבקשתנו היא לתקן את הרע הנוצר מחטאינו ולהפכו לטוב, כאשר באופן שכזה מתקיימת מידת ה'כל' הכוללת בתוכה את הרע המתוקן והטוב, כפי שנאמר (ישעיהו מה, ז): "יוֹצֵר אֹר וְבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שְׁלֹם וְבוֹרֵא רָע", ואילו אנו אומרים: 'יבורא את הכל', להורות שעיקר העבודה היא להעלות את הרע למקור הטוב ולהפיק ממנו עילוי. זו הכוונה, 'כָּל תִּשְׁאָ עוֹן', מבקשים מהקב"ה שע"י התשובה מאהבה שעושים יתעלה הרע למקורו, וממילא זדונות ייהפכו לזכויות.

²⁸ בבלי כריתות (ו ע"ב).

²⁹ ראה בדברי הראי"ה קוק (עין איה, שבת ח"ב עמ' 167; שם עמ' 222; מועדי הראי"ה, עמ' 86 בהוצאת מכון התורה והארץ; עמ' פד-פה בהוצאה הישנה).

³⁰ יומא (פ"ו מ"ו).

³¹ יומא (פ"ו מ"ח).